

JORDANIJA

IZRAEL

JORDANIJA IN IZRAEL

Na desetdnevno potovanje smo se odpravili februarja 1992.

NAGOVOR

Z vse večjim širjenjem krščanske vere je med ljudmi vse bolj raslo tudi zanimanje za Sveto deželo. Najprej so jo začeli obiskovati romarji iz krščanskega in muslimanskega sveta, zaradi številnih in dragocenih zgodovinskih in drugih znamenitosti pa zahaja tja tudi vse več turistično naravnanih ljudi. Ta kraj je doslej obiskalo več milijonov ljudi, predvsem iz Amerike, Azije, Avstralije in Evrope, med njimi pa smo vse bolj vidni tudi Slovenci. Tako se bomo tudi mi v mislih napotili tja ob prebiranju geografskih in zgodovinskih podatkov ter izkušenj s poti od Amana in Petre v Jordaniji do vstopa v Izrael, kjer se bomo najdlje pomudili ob mestih v Judeji in Galileji, nekaj prostora pa bo namenjenega tudi znamenitemu Jordanskemu tektonskemu jarku z Genezareškim jezerom in Mrtvim morjem.

POKRAJINSKI OPIS

V pokrajinskem pogledu sestavljajo ta svet štiri izrazitejšje naravnogeografske enote:

- obalna ravnina ob Sredozemskem morju;
- gorska veriga, ki se vleče med obalno ravnino in Jordanskim jarkom;
- Negev oziroma južni puščavski svet, ki leži ob stiku z obalno ravnino na severozahodu nižavja – površje je večinoma hribovito in planota-sto;
- Jordanski jarek, ki se nadaljuje izpod gorovja Hermon na severovzhodnem delu Galileje v smeri Genezareškega jezera, Mrtvega morja, Akabskega zaliva in Rdečega morja.

Poleg teh pokrajinskih enot spada k svetopisemskemu pojmu Palestine tudi vzhodno Zajordansko višavje z mogočnim 2814 m visokim gorovjem Hermonom na severu, ki s svojimi obsežnimi snežišči obilno napaja reko Jordan. Od Hermona sledijo proti jugu višine Golana (Golanska planota), hribovite Gilade in Jordanske planote, ki v južnem delu prehaja v nepregledne kamnite puščave.

Pred ustanovitvijo izraelske države leta 1947 so vse njeno sedanje ozemlje in ves svet med obalo Sredozemskega morja in Jordanskim jarkom, kjer od severa do Mrtvega morja teče reka Jordan, imenovali Palestina.

PODNEBNE RAZMERE

V Palestini in njeni okolici vlada subtropsko podnebje, kar pomeni, da sta v glavnem dva letna časa: zima in poletje. Poletje traja od maja do oktobra, zima pa od novembra do aprila. Zaradi vpliva Sredozemskega morja in kopne gmote Arabskega polotoka se ta klima razdeli na dva specifična dela: na sredozemskega ob morju (vroča in suha poletja, mile in deževne zime) in subtropskega v notranjosti ozemlja (nekoliko hladnejše in deževne zime ter vroča poletja, v Jordanskem jarku oziroma depresiji tudi ekstremno vroča poletja).

Za razumevanje klime in vegetacije je poleg reliefnih potez treba poznati tudi okvirne podatke o temperaturah in letnih količinah padavin. Nihanje temperatur je v Palestini dokaj ekstremno, kar se odraža tudi na hitrih prehodih iz ozelenega dela v polpuščavski in puščavski svet. Temu dodajajo velik delež tudi padavine, ki padajo izključno v zimskem času. Pravijo, da je v Palestini poleti nebo običajno tudi po pet mesecev brez oblakov. In temperature? Te dosežajo pozimi ob obali 11 °C, v notranjosti višavja 7 °C in v Jordanskem jarku 9 °C, poleti pa ob obali 28 °C, v višavju 30 °C ter v Jordanskem jarku 40 °C in tudi več (ob Mrtvem morju celo do 47 °C).

Zaradi razgibanega terena in oddaljenosti od Sredozemskega morja je količina letnih padavin zelo raznolika. Medtem ko jih prejme severno območje Palestine okrog 900 mm (gorovje Hermon celo do 2000 mm), srednji del 400 mm ter Jordanski tektonski jarek in južna Judeja do 150 mm, pade ob Akabskem zalivu Rdečega morja le 20 mm padavin.

Kljub izredno vročemu in suhemu podnebnju uspeva na tem področju zaradi intenzivnega namakanja vrsta

rastlin (banane, dateljni, marelice, mandeljni, fige, pomaranče, limone, grenivke, mandarine, rože itd.).

OSNOVNE DEMOGRAFSKE RAZMERE V JORDANIJI

Hašemitska kraljevina Jordanija je ustavna monarhija.

Ob popisu prebivalstva leta 2012 je v Jordaniji na 92.300 km² površine živelo 6,318 milijona ljudi, poselitvena gostota pa je znašala 68,45 preb./km². V Amanu je tedaj živelo 1,9 milijona prebivalcev, kar predstavlja 30,1-odstotni delež vsega prebivalstva.

Po veroizpovedi je 93 % sunitskih muslimanov, 5 % kristjanov in 2 % drugih ver.

Jordanija je v letu 2012 ustvarila 28.840 milijonov USD bruto domačega proizvoda, na prebivalca pa 4945 USD

OSNOVNE DEMOGRAFSKE RAZMERE V IZRAELU

Upravljanje države temelji na parlamentarnem sistemu.

V Izraelu, ki z okupiranim zahodnim bregom Jordana, vzhodnim delom Jeruzalema, delom Golana in Gaze meri 20.770 km², je leta 2012 živelo 7,908.000 prebivalcev (brez palestinskega avtonomnega območja). Od tega je 75,5 % Izraelcev in 16 % Arabcev (Palestincev). V enakem razmerju živijo v Izraelu tudi judi in muslimani, poleg njih pa še 2 % katoličanov in 2 % predstavnikov drugih verskih skupin, med katerimi velja posebej omeniti družje, ki verujejo, podobno kot hindujski verniki v Indiji, v reinkarnacijo, to je v ponovno zemeljsko bivanje človeka.

Večja mesta so Jeruzalem (hebrejsko Yerushalayim, arabsko al-Quds; 993.113 preb. (2012)), Tel Aviv-Jafa (Tel Aviv-Yafo; 404.073 preb. (2010)) in Haifa (Hefa; 292.500 preb. (2013)).

Najgosteje je naseljena obalna ravnina ob Sredozemskem morju, kjer živi kar štiri petine prebivalstva Izraela.

Izrael je v letu 2013 ustvaril 290,6 milijarde USD bruto domačega proizvoda, na prebivalca pa 36.051,15 USD.

ODPRAVIMO SE NA POT

Naša pot na Bližnji vzhod, v Sveto deželo, nas je vodila prek Ammana, prestolnice Hašemitske kraljevine Jordanije, in ne z obale Sredozemskega morja na ozemlje Izraela, kamor običajno najprej pripotujejo potniki.

Ko smo odleteli z brniškega letališča, je bilo za februar neobičajno toplo, celo spomladansko, v Amanu in okolici, kjer beležijo poprečne zimske temperature okoli 8 °C, pa tako hladno, da je le nekaj 100 m višje v gorovju celo snežilo.

Da so Arabci trgovsko naravnani ljudje, se je pokazalo že ob našem prihodu v Aman. V naši skupini nas je bilo samo za en večji avtobus, oni pa so nam vsiljevali dva, s tem pa tudi dodatnega vodiča, kar bi naše stroške prevoza po Jordaniji nepričakovano podvojilo. Ko smo zadevo vendarle ustrezno rešili, smo se odpeljali v hotel, kjer smo preostali del noči, to je od 2. ure dalje, prebedeli kar na foteljih. Po zelo obilnem in pisanem zajtrku, kjer smo imeli na izbiro približno dvajset različnih jedi, smo se v dokaj turobnem vremenu z avtobusom podali na pot proti svetovno znani Petri, ki leži v vadiju Musa dobrih 300 km južno od Amana.

Ko smo zapustili Aman, moderno mesto z okoli 1,4 milijona prebivalci, kar je dobra tretjina vsega prebivalstva Jordanije, se je planotasti svet, pokrit z redko

Amman, glavno mesto Jordanije

ozelenelo travo in posameznimi drevesi, predvsem oljkami, hitro prevesil v izrazitejšo polpuščavo, dobrih 100 km dlje pa v pusto kamnito puščavo, posejano z bolj ali manj redkim bodičevjem. Sicer pa pokrajina, kjer raste redka trava ali trava v šopih, pozeleni le v zimski polovici leta, ko pade na tem območju dovolj dežja.

Kljub izredno revni vegetaciji smo tako v polpuščavi kot puščavi srečevali posamezne nomade z večjim ali manjšim tropom ovac in koz.

Podobno kot ti nomadi so štirideset let v puščavi živeli tudi Izraelci pod Mojzesovim vodstvom: pred približno 3300 leti jih je popeljal iz egipčanskega suženjstva v smeri proti Kanaanu, v od Boga obljubljeni mu deželo (pozneje imenovano Palestina). Kot je zapisano v Sve-

Ozka skalnata razpoka Špik v vadiju Musa

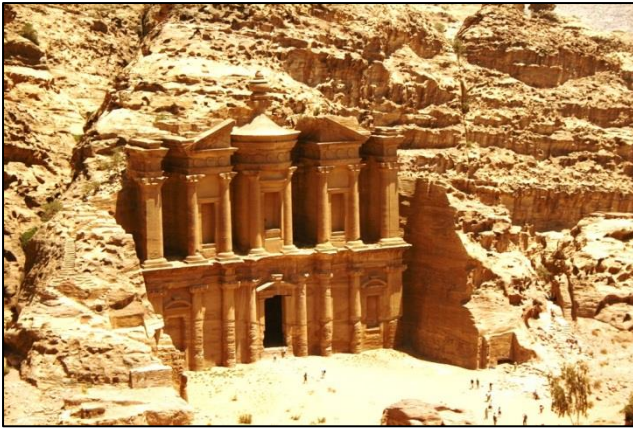
tem pismu, jih je pot vodila prav čez ta puščavski in polpuščavski svet do gore Nebo, ki leži na severovzhodni strani Mrtvega morja in vzhodno od mesta Jerihe, ki so ga Izraelci, takrat že pod Jozuetovim vodstvom, pri osvajanju Kanaanu okoli leta 230 pred našim štetjem najprej zavzeli.

Ljudje, ki so v davni ohranili življenje v tej pokrajini s krutim, a zmagoslavnim bojem z naravo in močnim upanjem v prihodnost, so povsem neprimerljivi s sedanji ljudmi, ki kot romarji ali turisti mirno in udobno potujejo s klimatsko urejenimi prevoznimi sredstvi po moderni asfaltirani cesti. Vendar je to le sedanja resnica. Ni dolgo tega, ko je prav po tej cesti in skozi ta pusti svet potekal nepretrgan tovorni promet iz Egipta v Irak, kamor sta se stekala orožje in druga bojna oprema za uničevanje ljudi v vojni med Irakom in Iranom.

Namesto vojne opreme sedaj, ko je vojna končana, vozijo po tej puščavski prometni žili predvsem redki tovornjaki, ki odvažajo z dela puščavskega sveta dragocene fosfate. Tam, kjer kopljejo rudo, so nastali ogromni kupi peska, ki ustvarjajo prav mogočen videz. Tudi to je način, da človek v tem svetu lažje preživi. Kupi pa bodo ostali še dolga stoletja, morda celo tisočletja, in pričali zanamcem o tem, kako in na kakšen način se je preživljal današnji človek.

Na podoben način nas nagovarjajo tudi raznovrstne izkopanine in bolj ali manj ohranjeni objekti iz davne in polpretekle dobe, le prisluhniti moramo razlagi poznavalcev. In prav v tem je osnovni cilj našega potovanja po delu Jordanije in delu, ki spada že pod Izrael.

S tem spoznanjem smo prek 1600 m visokega in za-

Petra izkazuje skrajno opustelo pokrajino, v nasprotju z njo pa izredno veličastno delujejo v njej na obiskovalca številni stebri in z ranimi ornamentami okrašene votline v ostenju

sneženega prevala prispeli v Petro, svetovno znani zgodovinski biser, ki se nahaja v skoraj 100 m globokem vadiju Musa, kjer se na široko razprostire.

Vadi Musa je 2 km dolga in zelo ozka (koritasta) puščavska rečna dolina, po kateri teče voda le takrat, ko zelo močno dežuje. Poznan je tudi po ozki razpoki Šik, ki je Nabatejcem, prebivalcem Petre, omogočil uspešno obrambo pred napadalci, tudi mnogo močnejšimi od njih.

Podoba, ki jo zazna današnji obiskovalec Petre, izkazuje glede na naravne danosti le do skrajnosti opustelo pokrajino. Tako so vodni kanali, po katerih je tekla voda še pred okoli 1500 leti, danes popoln tujek v naravi. V nasprotju s tem pa izredno veličastno delujejo na obiskovalca številne s stebri in z raznimi ornamentami okrašene votline v ostenju, v katerih so Nabatejci bivali ali jih uporabljali za druge potrebe. Po oceni je štela Petra največ 10.000 prebivalcev, bili pa so usmerjeni predvsem v trgovino. Trgovali so na severu tja do Damaska in na jugu do Egipta, od koder so prinašali domov tudi veliko dragocenih spoznanj, zlasti o umetnosti in arhitekturi.

Z oblikovnega vidika so ohranjeni naslednji slogi: na začetku sta bili arhitektura in z njo umetnost helenistični ter pod asirskimi in babilonskimi vplivi. V naslednjem obdobju pa so jima vtisnili svoj pečat še Rimljani in ta helenistično-asirsko-babilonsko-rimska združba je nato povzročila nastanek takšnih arhitektonskih oblik, kakršne še danes krasijo skalne stene nekdanje izredno vitalne Petre.

Reka Jordan se prebija do Mrtvega morja skozi puščavski svet

nistični ter pod asirskimi in babilonskimi vplivi. V naslednjem obdobju pa so jima vtisnili svoj pečat še Rimljani in ta helenistično-asirsko-babilonsko-rimska združba je nato povzročila nastanek takšnih arhitektonskih oblik, kakršne še danes krasijo skalne stene nekdanje izredno vitalne Petre.

To je naredilo na nas tako globok vtis, da smo kar pozabili na čas, ko se je ta prevesil že proti večeru. Pod tem vtisom nam je tudi vožnja do Ammana, kjer smo prenočili, izredno hitro minila.

Jordanska kotlina

Naslednjega dne smo navsezgodaj zjutraj nadaljevali pot proti Jordanskemu jarku oziroma kotlini – to je ozemlje, ki leži okoli 1200 m niže od Amana. Sicer pa se Jordanska planota z Moabskim gorovjem strmo spusti do dna predvsem ob Mrtvem morju, ki leži v depresiji 392 m pod gladino Sredozemskega morja, samo morje, ki je dolgo 80 km in široko 16 km, pa doseže globino 416 m. Vse ozemlje je močno zakraselo, le v Jordanski kotlini pridejo ponekod na dan izviri vode, ki

Letalski posnetek 401 m globokega Mrtvega morja, ležečega 392 m pod morskó gladino

so povečini slani in zato za kmetijstvo neuporabni.

V zimskem času, ko prejme Jordanska kotlina okoli 250 mm padavin, višji predeli nad dolino tudi nekaj več, pokrajina tam, kjer ni premočne erozije tal, prijetno ozeleni z nizko in redko travo. Poleti, ko tudi po več mesecev ni nobenih padavin, dobi pokrajina opustelo rumenkasto barvo. Samo v ravninskem delu ob reki Jordan, kjer zemljo namakajo, gojijo žito, zelenjavo in sadje, pokrajina ostaja kot oaza vse leto prijetno zelena. Da pa bi obdelovalci polj preprečili premočno izhlapevanje vode, zlasti poleti, ko dnevne temperature zraka dosežejo tudi več kot 45 °C, prekrivajo površine z velikimi ponjavami folije.

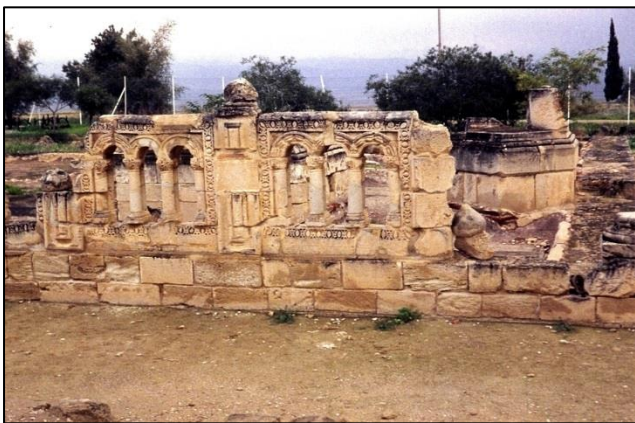
Pravo nasprotje kmetom, ki izredno intenzivno obdelujejo zemljišče s pomočjo vodnega namakanja, so beduini, ki bolj ali manj še vedno živijo s svojo čredo v zelo primitivnih bivališčih oziroma stajah, povečini v

hrbovitem svetu, pokrita pa so kar s pločevino, ki je ostala od vojn med Izraelci in Arabci pred dobrimi tridesetimi leti.

Razen blizu reke Jordan, kjer smo prestopili državno mejo med Jordanijo in Izraelom, je zemljišče izredno pusto (povsem brez rastlinja) in razbrazdano z globokimi jarki – vadiji. Ti so nastali po delovanju vode ob zimskih nalivih. In prav na tem mestu smo naleteli na trop divjih kamel.

JERIHA – najstarejše poznano mesto

Nekaj kilometrov od državne meje, na kraju, kjer se ravnina blago naslanja na hriboviti svet zahodnega dela Jordanske kotline, je ob sladkovodnem studencu nastalo pred več tisočletji mesto Jeriha – strokovnjaki ocenjujejo, da že pred 10.000 leti. Mislijo, da so se tukaj naselili najprej lovci in da sta jih stalni sladkovodni studenec, ki je dajal vodo za namakanje, ter bližina reke Jordan priklenila na zemljo, da so se ustalili. Sicer pa je bilo mesto v svoji dolgi zgodovini večkrat porušeno

Razvaline nekdanje kraljeve palače v Jerihi

in obnovljeno.

Tudi danes je to mesto zelena oaza, okoli katere prevladuje opusteli peščeni svet, oaza palm, kot pravijo poznavalci. Kakšno razkošje, ko sredi puščave raste kaktus, ki požene živobarvni cvet, potem limonovci, evkaliptus, topoli, bori, marelice in hruške, mandeljni in fige, mandarine in grenivke, granatna jabolka itd., pa tudi drevo myrobalan, iz katerega pridobivajo svetovno znani parfumi.

QUMRAN – klic puščave

Okoli 12 km proti jugu ob Mrtvem morju leži v razvalinah Qumran, ki pa ima povsem drugačno zgodovino od Jerihe. Ustanovili so ga eseni – ljudje, ki so iskali samoto in mir v puščavi. Hoteli so živeti popolno življenje, stran od nečistih in pokvarjenih judovskih duhovnikov. Zapustili so torej jeruzalemski tempelj, da bi obnovili zavezo z Bogom pod vodstvom Pravičnega. Prav tako imenovana esenska skupnost se je naselila v

Ostanki Ein Gedija v Qumranu. V ozadju votlina v skalovju, kjer je pastir - beduin našel zvitke Svetega pisma

ta kraj v drugi polovici drugega stoletja pred našim štetjem. Na ostankih iz osmega stoletja so zgradili bivalne prostore za skupna srečanja ob molitvah, jedi in delu. V večini pa so živeli po skupinah v šotorih ali votlinah, ki jih v okolici ne manjka. Prepisovali so svetopisemske knjige, izdelovali posodo iz keramike in upravljali »kmetijo« v Fesku. Po potresu (ali požaru) leta 30 je bil samostan zapuščen. Na začetku našega štetja je bil ponovno naseljen in nato ob judovski vstaji leta 68 razdejan. Rimljani so imeli tu vojaško postojanko, ko so leta 73 osvojili trdnjavo Masada, pa so Qumran zapustili. Ponovno je bil ta kraj obljuden v času judovskega upora, to je od leta 132 do leta 135, potem pa ga je prekril pesek za skoraj 2000 let. Svetovno slavo je pridobil s tem, ko je neki pastir – beduin našel v votlini zvitke Svetega pisma, s katerim se je odprlo novo poglavje v razumevanju judovske tradicije in njihovega okolja.

MASADA – »orlovo gnezdo«, visoko na skalovju

Na poti proti razvalinam trdnjave Masada, oddaljene od Qumrana okoli 50 km, smo se za krajši čas ustavili v zelo prijetni oazi. Življenje ji daje močan vodni izvir. Po naše bi ga imenovali studenec kozorogov. Imeli smo srečo, da je tisti dan močan dež oziroma nevihta zbi-stril ozračje, tako da smo imeli izvrsten pogled na morje in okoliško gorovje, kar je redkost, kot pravijo poznavalci tamkajšnjih razmer.

Pravo otroško veselje je zavladalo med nami, ko smo se spustili v vodo. Zaradi izredne vsebnosti soli (njen delež v vodi je kar 25-odstoten) je bilo naše plavanje zares smešno: nismo in nismo se mogli prav potopiti ter pravilno zaplavati. Plavali smo kot žoge na vodi, bilo pa je vseeno bolje tako, kot da bi dobili v usta, nos in zlasti v oči izredno pekočo morskovo vodo. Zaradi izredno visoke slanosti v Mrtvem morju ni življenja, razen enoličnih slanoljubnih rastlin na nekaterih delih

Ko so leta 73 n. št. rimljani po triletnem obleganju zavzeli in uničili Masado, so v njej našli 967 mrtvih branitelje, ki so prostovoljno sprejeli smrt

plitve obale. Kot zanimivost: ko smo prišli iz vode, sploh nismo občutili temperaturne razlike zraka, tako da je bil tudi s te strani občutek edinstven. Edinstven pa je bil tudi zato, ker smo se lahko neomejeno tuširali s sladko vodo, kar je za to področje pravo razkošje.

Po tej predstavi smo pot nadaljevali proti Masadi. Po približno polurni vožnji smo prispeli do podnožja, od koder se vzpenjata do trdnjave na strmi skalnati gori gondolska žičnica in pešpot. Eni smo se povzpeli na goro peš, drugi so uporabili žičnico. Vsi pa smo bili nemalo presenečeni nad izredno velikostjo razdejane trdnjave. Sicer pa pomeni ime Masada po naše skrivališče. Res se zdi nemogoče, da bi se dalo na tako nedostopni gori sezidati mesto za 1000 ljudi. Pa vendar se je dalo. Poleg zidave trdnjave je Herod (takratni judovski kralj) odlično rešil tudi problem vode; v živo skalo je dal izklesati velikanske zbiralnike, ki so lahko sprejeli do 40.000 m³ vode oziroma deževnice, ki jo je bilo moč ujeti samo v zimskem času. Herod pa ni pozabil niti na razkošno palačo, toplotno ogrevanje v zimskem času in na skladišča za hrano. Po njegovi smrti je postala Masada rimska trdnjava. Leta 66 pa so z zavzetjem Zeloti dali od tu znamenje za splošno judovsko vstajo proti Rimu. V trdnjavi so si Zeloti naknadno uredili pekarno, delavnice in skromna bivališča. Ker jih je pri vstaji vodil fanatizem, niso pozabili na sinagogo, kopeli za obredno očiščevanje in na šolo za poučevanje postave. Sedem let pozneje, to je leta 73, je rimski vojskovodja Silva zavzel trdnjavo šele po triletnem obleganju, s tem da je dal do njenega roba s severozahodne strani zgraditi ogromen nasip. Bil pa je nemalo razočaran, ko je po nasipu s 15.000 vojaki prodrl v trdnjavo in našel 967 mrtvih braniteljev, ki so prostovoljno sprejeli smrt. Tudi drugega vojnega plena ni bilo, razen hrane. Tako so pokazali zavojevalcem, da ta ni bila vzrok za njihove smrti.

GALILEJA

»Če je kje na svetu lepo, potem je to v Galileji,« je zapisal v svoji knjižici eden izmed slovenskih pisateljev. Galileja, ki je od vzhoda do zahoda široka okoli 40 km in se vleče od severa proti jugu kakih 80 km, je torej čisto majhno okrožje, manjše od številnih bivših slovenskih okrajev. Gotovo tudi ni imela v času vladavine Rimljanov več kakor 300.000 prebivalcev (po oceni je imela tedaj celotna Palestina le okoli 1.000.000 prebivalcev). Čeprav je dežela majhna, pa je zelo raznolika: med Zgornjo Galilejo z visokimi gorami ter Galilejo gričev in nižine ob Genezareškem jezeru (jezero, ki leži več kot 200 m pod gladino Sredozemskega morja, je dolgo 21 km, široko pa 12 km in globoko 50 m) so znatne razlike. Dolga ravnina Jezreel, ki se vleče ob zgodovinskem potoku Kison in ob vznožju gorske verige na jugu, se končuje ob Sredozemskem morju na zahodu in Jordanskem jarku na vzhodu. Dežela je bo-

Svetopisemski prizor z Galilejskega jezera

gata, »povsod plodna in bujna«. Ker ima obilo hrane, so nastala v njej številna mesta in vasi.

BET ŠEAN – mesto številnih kultur

Galileja je bila torej naš naslednji cilj. Na poti do tja pa smo morali premagati od Masade ob Mrtvem morju do prvega večjega kraja Bet Šean, ki leži na zahodni strani Jordanskega jarka, približno 170 km.

Bet Šean leži na križišču važnih prometnih poti, zato je bil vedno zanimiv za trgovce, predvsem pa za vojsko. Arheologi so ugotovili, da si sledi v njem kar devet kultur: od Kanaancev, Filistejcev, Izraelcev, Asircev, Skitov, Babiloncev, Grkov do Rimljanov in Perzijcev. Pri odkopavanju »tella« (griča) so arheologi odkrili palače, templje, dragulje in keramične izdelke; našli so tudi več kipcev boginje s kačo, ki predstavlja kanaansko rodovitnost.

Za časa Rimljanov je postal Bet Šean najvažnejše mesto v pokrajini Deseteromestja. V tej dobi je to mesto

po številu prebivalstva in trgovini prekašalo celo Jeruzalem.

MEGGIDO – apokaliptično mesto

Z Bet Šeana smo nadaljevali pot po ravnini Jezreel, ki se razteza od Jordanskega tektonskega jarka tja do sredozemske luke Haifa na skrajnem zahodnem delu Galileje. Jezreel je največja rodovitna ravnina v Palestini. Z izrednim užitkom smo z avtobusa opazovali plantaže pomaranč, grenivk in limon, ki dozorevajo ravno v mesecu februarju, nadalje številne bazene z

Izkopavanja so pokazala, da je Meggido zelo stara utrdba, po oceni arheologov več kot 5000 let. Podobno kot v Bet Šeanu so tudi tu odkrili več zaporednih kultur

ujeto deževnico, ki jo hranijo za sušni poletni del leta, polja, posejana z žitom, zelenjavo in drugim. Meggido je bila izrazito vojaška postojanka z izrednim razgledom na ravnino Jezreel. Levo proti vzhodu so vidni hribi, ki obdajajo Nazaret in kopasti hrib Tabor. Naprej proti jugu so hribi Gelboein, na desni pa veriga Karmel, ki s svojim skrajnim hribom sega do Sredozemskega morja.

Izkopavanja so pokazala, da je Meggido zelo stara utrdba, po oceni strokovnjakov stara več kot 5000 let. Podobno kot v Bet Šeanu so tudi tu odkrili več zaporednih kultur.

Obiskovalec se vzpne na grič skozi monumentalna vzhodna vrata. V globokem izseku opazi kulturni prostor. Izkopavanja so pokazala, da je bil oltar v tem prostoru postavljen na živo skalo in da je od bronaste dobe (3000 let pred našim štetjem) vedno na istem mestu.

V vseh mestih, še posebej pa v vojaških postojankah, je bil velik problem, kako si v času sovražnikovega obleganja zagotoviti dovolj vode. V Meggidu so našli idealno rešitev: od izvira, ki je ob vznožju tella, so vklekali v notranjost malo nagnjen tunel, da je tekla voda v pripravljen večji vodnjak. Rov so od zunaj založili s ka-

menjem in pokrili z zemljo, da ga sovražnik ni mogel odkriti.

Arheologi ocenjujejo, da je poleg človeške posadke živelo v utrdbi tudi do 300 konj, kar je za tiste čase zelo veliko.

HACOR – prva obrambna linija

Hacor leži v valovitem odprtem svetu na planjavi Zgornje Galileje, prek katere so v njeno notranjost in dalje proti jugu pogosto vdirali Asirci. To je bila močna in v preteklosti dokaj uspešna vojaška postojanka.

Hacor se omenja že v devetnajstem stoletju pred našim štetjem, omenjajo pa ga egipčanski zapisi kot osvraženo mesto. Na eni strani je postojanka preprečevala asirske vdore, na drugi strani pa je po egipčanskem zavzetju v šestnajstem stoletju pred našim štetjem tem služila za njihove osvajalske pohode v Sirijo in Mezopotamijo.

Ob prihodu Izraelcev v Palestino je tod vladal kanaanski kralj, za katerega pravijo, da je »imel devetsto železnih voz in je dvajset let silno stiskal Izraelove sinove« (Sod. 4, 3). Ko so ga Izraelci končno premagali, so podobno kot Meggido zaradi pomembnosti kraja vojaško utrdili tudi Hacor. Po razkolu med Izraelci je Hacor pripadal severnemu kraljestvu ter bil v bojih med Egipčani in Asirci leta 732 pred našim štetjem do tal porušen. Po tem dogodku si ni več opomogel.

NAZARET – obljubljeni kraj Mesije

Nazaret, v katerem je največji del svojega življenja prebival Jezus Kristus, je oddaljen od »Betlehema,« rojstnega kraja Mesije, okoli 150 km. Zanimivo, da Nazareta kot naseljenega kraja oziroma mesta ne omenja nobeno pogansko ali judovsko besedilo pred

Poleg Jeruzalema in Betlehema je med kristjani danes najbolj v ospredju Nazaret

Jezusovim časom. Omenja ga samo judovski spis, spev Eleazarja Kalirja iz sedmega stoletja, kot enega izmed galilejskih krajev, kjer je po razdejanju Jeruzalema leta 70 iskalo pribežališče štiriindvajset duhovniških razredov. Iz tega se da sklepati, da je bil Nazaret majhno

naselje, za jeruzalemske Jude izgubljeno nekje v Galileji. Poleg Jeruzalema in Betlehema pa je med kristjani danes najbolj v ospredju prav Nazaret.

SAMARIJA – dežela, ki nas ni sprejela

Samarija leži v pretežno hribovitem oziroma goratem svetu med Galilejo na severu in Judejo na jugu. Domuje predvsem v kamnitem svetu, kjer sta si izborili domovinsko pravico le trta in oljka. Prebivalci so v veliki večini Palestinci.

Samarija je tudi danes precej nemirna, podobno kot v davni preteklosti, ko so si pri osvajanju dežele sledile mnoge državljanske vojne. Napetost, ki vlada med Judi in Palestinci, nas je odvrnila, da bi si jo ogledali поблиže.

JUDEJA – s svojo tisočletno zvestobo »postavi«

Kot Samarija se tudi Judeja po prijaznosti pokrajine bistveno ločuje od Galileje, da se človek čudi, kako je

Oljska gora z izjemno velikim judovskim pokopališčem

mogoče najti na njenih višinah spomin na veliko zgodovino in sledove boga ljubezni.

Njeni griči in gore, ki se negotovo vlečejo v treh vzporednih gorskih verigah, nam povsod prikazujejo razdrapano površje s hudourniki po globokih, mračnih soteskah in z golimi vrhovi, ki jih je oglodala erozija. Surovo zimsko deževje z vetrom manj napaja kot trga plitvo plast plodne zemlje. Od maja dalje je vse suho in rumenkasto. Tu in tam so okoli vodnjakov zvrščeni naseljeni kraji, povečini mesta, od katerih mnogi nosijo slavna imena. Na najvišjem predelu dežele se mogočno vzdiguje Jeruzalem, obdan z obzidjem in posejan s stolpi bele, rdeče in ob sončnem zatonu zlatorumene barve.

Še bolj pusto in suho je v judovski puščavi Negev, ki pa je bila zunaj naše poti po Sveti deželi.

HEBRON – počivališče očakov

V dobi očakov se je ta kraj imenoval Kirjat Arba, mesto štirih – verjetno štirih klanov. Abraham je tu kupil od Hetejca votlino Mahpelo za družinsko grobnico, v katero je ob smrti položil svojo družico Saro. Poleg

votline je bila še zelenica in tudi nekaj dreves. To je bilo prvo zemljišče v »Obljubljeni deželi«, ki je bilo last prvega judovskega očaka Abrahama. V enajstem stoletju pred našim štetjem so v tem kraju bivali Kalebiti, ki so kot nomadi prišli z juga. Pridružili so se Izraelcem in David jih je vključil v judovsko kraljestvo. Hebron je bil sedem let glavno mesto novega kraljestva, vse dokler se David ni preselil (pred dobrimi 3000 leti) v Jeruzalem z vsem svojim spremstvom. Hebron je ostal počivališče očakov: Abrahama, Izaka in Jakoba ter njihovih žena.

BETLEHEM – mesto luči

Mesto je nastalo ob izviru vode, kjer so se ustalili nomadi, in je približno dve uri hoda oddaljeno od Jeruzalema.

Betlehem oziroma »hiša kruha«, kot so ga imenovali ljudje, se je imenoval tudi Efrata, ki pomeni »bogato sadov«, pri čemer si je obe imeni tudi zaslužil. Danes so prebivalci v Betlehemu v veliki večini kristjani, kar je edinstven primer v Palestini oziroma Izraelu. Za časa Jezusa Kristusa je bilo mesto Betlehem precej manjše kot danes, ni pa bilo nepomembno in se je tudi vseskozi zavedalo svoje slavne preteklosti.

Potniki, ki so prihajali v Betlehem, in teh je bilo običajno veliko, so se mogli že pred njim ustaviti v prostorni zgradbi, imenovani »gostišče«. Morda je šlo za »kananski han«, ki ga je deset stoletij prej za svoje črede zgradil Galaadit, sin Davidovega prijatelja. V takih karavanskih postojankah, ki jih je na Vzhodu še vedno precej, ni nobene udobnosti. Živali se pod milim nebom stiskajo v ograjenem štirioglatem prostoru, ljudje pa so za silo pod streho v lesenem stebrišču. Majhne in redke, slabo opremljene sobice so zelo drage. Stavba je torej služila predvsem nomadom, ki so prihajali v Betlehem kupovat ali prodajat svoje blago. Šlo je za živahno trgovsko središče.

Prav Betlehem je Jezusov rojstni kraj in tudi rojstni kraj

Ko so leta 614 Perzijci na svojem vojnem pohodu prišli v Betlehem ter na freskah v baziliki opazili modre z Vzhoda v oblekah njihovih prednikov, objekta niso uničili - razdejali

njegovega rednika Jožefa. Z Jezusovim rojstvom je zasijala luč, ki mnogim ljudem sveta kaže pot do njihovega odrešenja.

Ko so leta 614 Perzijci, ki so na svojem vojnem pohodu po Sveti deželi uničevali tudi vse sakralne (cerkvene) objekte, prišli v Betlehem, tega tu niso storili. Na freskah na pročelju bazilike so namreč opazili, da so upodobljeni modri z Vzhoda v oblekah njihovih prednikov, kar je bil zadosten razlog, da svetišča niso požgali oziroma uničili.

JERUZALEM – sveto mesto verstev: judov, kristjanov, muslimanov

Poudarili smo že, da je bila za nastanek mest v Palestini nedvomno največjega pomena voda. In če je bila ta v bližini naravne vzpetine, kakršna je ob griču Ofel,

Za Jude je v Jeruzalemu najpomembnejši objekt Zid žalovanja, ob katerem zamaknjeno molijo

na katerem stoji mesto Jeruzalem, so bili dani pogoji, da z dovolj močnim obzidjem prebivalci lahko uspešno kljubujejo tudi pogostejšim sovražnikovim osvojskim napadom.

Grič Ofel, zgrajen iz vodoprepustnih kamenin, se dviga med dolino hudourniškega potoka Cedron na vzhodu in manjšo dolino Tyropeon na zahodni strani. Na vzhodnem pobočju, to je na strani Cedrona, je močan kraški izvir, imenovan Gihon, kar v našem jeziku pomeni deviški vreclec. Na tem griču in ob tem izviru vode je nastalo naselje pred več kot 6000 leti, torej preden je prispel v to deželo judovski očak Abraham.

V trinajstem stoletju pred našim štetjem so ob vračanju Izraelcev iz egiptovskega suženjstva v »Obljubljeno deželo – Kanaan« ti hoteli zavzeti tudi Jeruzalem, a se jim to ni posrečilo. Z zvižaco ga je zavzel šele 300 let kasneje kralj David. Takoj po osvojitvi mesta se je David iz Hebrona preselil v Jeruzalem z vsem dvorom in skrinjo zaveze. S tem je postal Jeruzalem za več kot 1000 let državno in versko središče Judov. To vlogo ima tudi danes. Med pomembnimi ob-

jekti v mestu je danes za Jude Zid žalovanja, kjer molijo. Njihova molitev pa ni obrnjena le v preteklost, temveč tudi v prihodnost: »Ko bo Mesija prišel, bo na novo pozidal tempelj in ustanovil pravično kraljestvo Izrael.«

Podobno kot judom je tudi kristjanom Jeruzalem sveto mesto – sveto mesto po Kristusu, ki je v tem mestu izpolnil v Svetem pismu zapisane mu prerokbe. »Mir tebi, Jeruzalem, ker si bil priča središčnega dogodka zgodovine – trpljenja, smrti in vstajenja učlovečenega sina,« je zapisano v mnogih cerkvenih knjigah. Zapisano je tudi: »Mir tebi, Jeruzalem! V tebi je živel in oznanjal vero v enega Boga Alaha prerok Mohamed. Sveto mesto si našim muslimanskim bratom, ki se navdihujejo ob preroku Jezusu in živijo predano v veri služenja velikemu Bogu. Mir tebi, Jeruzalem!«

"Mir v tebi, Jeruzalem!" V tebi je živel in oznanjal vero v enega Boga Alaha prerok Mohaned

Preveč bi bilo naštevati vse znamenitosti judovskega, krščanskega in muslimanskega sveta, ki v prenesenem pomenu besede dopolnjujejo ta kraj, kraj, v katerega je treba samo priti, mu prisluhniti in podoživeti njegovo veličastno skr

Mrtvo morje leži v depresiji 392 m pod gladino Sredozemskega morja, samo morje, ki je dolgo 80 km in široko 16 km, pa doseže globino 401 m

